

6. Каган М. С. Морфология искусства: Историко-теоретическое исследование внутреннего строения мира искусств / М. С. Каган – Ленинград : Искусство ЛО, 1972. – 440 с.
7. Касьянова Д. Литературные портреты писателей Серебряного века [Электронный ресурс] / Д. Касьянова. – Режим доступа: [http:// www/relga.ru/n44/cult44.htm](http://www.relga.ru/n44/cult44.htm).
8. Ключек Г. Так що ж таке поезика? / Г. Ключек // Поетика / Академія наук України. Ін-т літературознавства ім. Т. Г. Шевченка; відп. ред. В. С. Брюховецький. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 5 – 15.
9. Косарева А. Б. Психологические механизмы культуры / А. Б. Косарева // *Studia culturae*: альманах кафедры философии культуры и культурологии и Центра изучения культуры философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С. 135–146.
10. Легенький Ю. Г. Культурология изображения (опыт композиционного синтеза) / Ю. Г. Легенький– К. : ГАЛПУ, 1995. – 411 с.
11. Литературная энциклопедия в 11-т. [отв. ред. Фриче В. М.; отв. секретарь Бескин О. М.]. – Москва : Изд-во Ком. Акад., 1929-1939. – Т. 6. –1932. – 920 с.
12. Литературная энциклопедия терминов и понятий [под редакцией А. Н. Николюкина]. – Москва : НПЦ “Интелвак”, 2003. – 1596 с.
13. Мелетинский Е. Поетика мифа / Е. Мелетинский– Москва : Восточное литературоведение РАН. Школа “Языки русской культуры”, 1995. – 407 с.
14. Новий тлумачний словник української мови [укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпущко]. – К. : Видавництво “Аконіт”, 2001. – Т.3. – 863 с.
15. Постмодернизм. Энциклопедия [сост. Грицанов А., Можейко М.]. – Санкт-Петербург : Книжный дом Интерпресссервис, 2001. – 1040 с.
16. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня– Москва : Высшая школа, 1990 – 344 с.
17. Словник іншомовних слів / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. – К. : Видавництво “Довіра” УНВЦ “Рідна мова”, 2000. – 1018 с.
18. Согомонов А. Художественная моноселенная: от сакрального к профанному / А. Согомонов // Художественный журнал. – 2005. – №3. – С. 168–199.
19. Ткаченко А. Мистецтво слова / А. Ткаченко. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2003. – 448 с.
20. Українська мова. Енциклопедія; [відп. ред. В. М. Русанівський; ред. О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк]. – К. : “Українська енциклопедія” ім. М. Бажана, 2000. – 750 с.
21. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості / І. Франко– К. : Наукова думка, 1981. – Т. 31. – С. 45–119. (Зібрання творів: у 50 т., 1976–1986).
22. Франко І. Я. Старе й нове в сучасній українській літературі / Франко І. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 35. – С.91–111. (Зібрання творів: у 50 т., 1976–1986).
23. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона [Электронный ресурс] – Режим доступа: // [http://www. brocgaus.ru](http://www.brockhaus.ru) / [Интернет-ресурс].

Summary. The article considers aspects of artistic visualization’s syncretism and synthesis as a convincing characteristics of artistic world of the text. Special attention is paid to a wide range of scientific interpretation of the notion “syncretism” that proves the possibility of its functioning on the levels of text’s analysis.. In a wide scientific context a concept of syncretism of artistic imagery – dominant effectrix of fiction plumule of the work of art is formed.

Key words: *synthesis, syncretism, word picture, poetics.*

УДК 821.161.2 – 1Максимович.09

С.С. Журавльова

КНИГА “АЛФАВИТ СОБРАННЫЙ, РИТМАМИ СЛОЖЕННЫЙ...” СВТ. ІОАНА МАКСИМОВИЧА ЯК ЯВИЩЕ НАЦІОНАЛЬНОЇ АГІОГРАФІЧНОЇ ПОЕЗІЇ ДОБИ БАРОКО

У статті досліджується книга “Алфавит собранный, ритмами сложенный...” архієпископа Іоана Максимовича як явище української барокової агіографії з огляду на її джерела і жанрово-тематичну специфіку. Твір свт. Іоана Максимовича розглядається як зразок агіографічної поезії, в якій трансформовано в нових формах художньо-естетичну спадщину ранньо-християнського Сходу та Київської Русі. Простежуються індивідуальні особливості

функціонування у книзі “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” феноменів мучеництва й чуда, розкривається генеза аскетичної програми митця, аналізується образ святого як відображення барокової антропології.

Ключові слова: *агіографічна поезія, бароко, чудо, мучеництво, аскеза, образ святого.*

Бароко в Україні ознаменоване інтенсивним розвитком агіографії – від створення нових редакцій Києво-Печерського патерика до видання “Книг житій святих” свт. Димитрія Туптала. Однак життєписці барокової доби не обмежуються рамками традиційної для агіографії прози. Пошуки нових форм поширюються на драматичні жанри, яскравим результатом чого є драма “Алексе́й, Божій чело́вѣк”. Цілком закономірно погляди агіографів привертає поезія, що була, за визначенням В. Кречотня, “головною сферою літературного розвитку” барокової доби [7, 3]. Зокрема, митцями Чернігівського літературно-філософського кола другої половини XVII – початку XVIII ст. (архієпископ Лазар Баранович, митрополит Варлаам Ясинський, свт. Іоан Максимович та Димитрій Туптало) твориться агіографічна поезія, що усвідомлюється як дієвий засіб впливу на реципієнта. Поети трансформують у барокових формах літературну агіографічну спадщину, керуючись житійним каноном і настановами тогочасних поетик.

Художня спадщина представників Чернігівського літературно-філософського кола репрезентує цілий корпус поетичних творів, у яких пристосовано “житійну спадщину... до нових ідейних і стильових потреб” [6, 391]: польськомовна поетична збірка “Żywoty świętych...” архієпископа Лазаря Барановича [17], а також вірші з його польськомовної збірки “Lutnia Apollinowa...” [16, 241-274]; цикли молитовних епіграм митрополита Варлаама Ясинського [14, 239-243]; ряд віршів свт. Димитрія Туптала, поданих у “Антології”, укладеній о. Іваном Величковським, та його ж віршована передмова “Аще кая писмена испытати требѣ...” до першого тому “Книг житій святих” [14, 282-286; 14, 298-301; 14, 304-306; 14, 308-310; 14, 326-327]; більшість віршів із книги “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” свт. Іоана Максимовича [9]; анонімний вірш “Николаю” з “Антології” о. Івана Величковського [14, 31].

В українському літературознавстві бракує студій, присвячених історії формування, розвитку і природі функціонування агіографічної поезії в епоху Бароко. Увага дослідників зосереджується переважно на корпусі житійної прози та драматургії (архієпископ Ігор Ісиченко, Л. Какоева, Г. Павленко, В. Резанов, І. Савченко, Д. Сиройд, М. Сулима). Агіографічна поезія здебільшого ототожнюється із поняттям “духовний вірш”.

Не стала предметом літературознавчого аналізу саме як зразок агіографічної поезії і книга “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” відомого українського проповідника, культурно-освітнього діяча кінця XVII – початку XVIII ст., представника Чернігівського літературно-філософського кола архієпископа Іоана Максимовича (1651-1715). На межі XX-XXI ст. книга “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” привертає увагу літературознавців (Л. Ушкалов, В. Шевчук, О. Зосімова, О. Засько, С. Демченко), однак у коло їх зацікавлень потрапляють здебільшого вірші, джерелом яких є античні сюжети та образи. Жанрово-тематична специфіка та джерельна база агіографічної поезії архієпископа Іоана Максимовича до сьогодні залишалася недослідженою. Ураховуючи завдання сучасної літературознавчої науки витворити об’єктивне й цілісне уявлення про історію української літератури, видається неприпустимим залишати й далі поза увагою художню спадщину свт. Іоана Максимовича. Цим і зумовлено актуальність нашого дослідження.

Барокові агіографи послуговуються різними поетичними формами – як значними за обсягом епічними віршами, так і лаконічними епіграмами (чи їх циклами), панегіриками, молитовними віршами. Обраний жанровий різновид зумовлює міру відхилення митців від агіографічного канону у змалюванні життя святого, хоча житійні вірші переважно зберігають традиційну сюжетну побудову життя: оповідна частина, в якій ідеться про життя святого від народження до упокоєння; змалювання його посмертних чудес; уславлення праведника. Однак у віршах-житіях відсутній обов’язковий (особливо для агіографічних творів XV ст.) риторичний вступ, у якому, за визначенням Л. Дмитрієва, “автор розмірковує про необхідність уславлювати життя й подвиги святого” [1, 75]. Останнє барокові митці вважали за незаперечну догму, адже святі, за словами свт. Іоана Максимовича, “Являют тя велика преславна чудеса, / Подобна развѣтворят самыя Небс • са” [9, 116 зв.].

Архієпископ Іоан Максимович використовує у книзі “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” усі названі поетичні форми, іноді навіть поєднує їх: власне житіє святого сполучає і з панегіриком тезоіменитому можновладцю, як-от у вірші “Житіє Алексія Чело́вѣка Божія” [9, 31-35 зв.]; уславлення святого переростає у молитовне звернення до нього (“Чудо святого Николая” [9, 115-116 зв.]). Свт. Іоан Максимович у розлогіх віршах-житіях зберігає такі традиційні агіографічні мотиви, як народження святого від побожних батьків, байдужість до дитячих ігор, молитва подвижника перед смертю, небесна допомога мученику тощо, яскравим

прикладом чого є, наприклад, віршована версія життя Олексія, чоловіка Божого [9, 31-35 зв.].

У межах житійної традиції свт. Іоан Максимович розкриває теми мучеництва, чуда, аскетизму, духовного наставництва, водночас пристосовуючи цей матеріал до естетичних смаків бароко. Часто ці твори за обсягом наближаються до епіграм (наприклад, “Антоній” [9, 7-8 зв.], “Ахила” [9, 10], “Інний” [9, 11 зв.-12 зв.], “Виссаріон” [9, 17-17 зв.], “Тригорій отшелник” [9, 18], “Зион” [9, 37 зв.], “Исидор” [9, 38 зв.], [9, 98 зв.] та ін.), хоча у книзі “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” є і розлогі епічні вірші (“Варвара святая” [9, 14-15 зв.], “Свагрый” [9, 26-26 зв.], “Слеазар” [9, 26 зв.-27 зв.], “Іоан Милостивый” [9, 40 зв.-42], “Петр” [9, 85-86], “Сергий” [9, 99 зв.-100], “Чудо святого Николая” [9, 115-116 зв.] та ін.).

Митець керується законами тогочасних поетик, що рекомендують обирати за матеріал “тільки визначні подвиги, і то якогось визначного мужа” [2, 334], використовує прийом апеляції до уяви читача з метою наблизити житійні сюжети до барокового типу релігійності: “Во учителях первый, преславный Игнатый, / в добродѣтелях чудный, дивен, и богатый” [9, 39 зв.]. Свт. Іоан Максимович будує епіграматичні вірші про святих переважно за схемою епічного твору, пропонованого у барокових поетиках: “визначення теми, заклик божества, розповідь” (переклад наш. – С. Ж.) [11, 387]. Однак поет змінює порядок розташування цих частин: залишаючи першою частиною “визначення теми”, свт. Іоан Максимович на друге місце виводить розповідний елемент; інвокацію (звернення до Бога чи святих) прочитуємо тепер на третьому місці.

За спостереженням Л. Софронової, тогочасною літературною нормою була незначна інформативність тексту, завдяки чому читач мав змогу сам, прочитавши твір, створити необхідний йому блок інформації [див.: 13, 38]. Текст при цьому “служував лише інформаційним збудником” [13, 38]. Використання цього своєрідного прийому апеляції до уяви реципієнта дозволяє митцям наблизити агіографічні сюжети до реалій сьогодення, що було їхньою безпосередньою метою, спонукає поетів навіть у епічних віршах-житіях частково відступати від трафаретної схеми. Так, змальовуючи окремі діяння й чудеса святих, свт. Іоан Максимович закликає вірян до наслідування їхніх подвигів і пропонує сучасному вірянині схему духовного поступу як єдиного шляху до порятунку й обоження: “...како в путех Божіих ходити, / И заповѣди Его святіе хранити” [9, 8 нн.]; “Хвали Бога во святых, в Небѣ будеш с ними” [9, 9 зв. нн.].

У центрі уваги поетів-агіографів другої половини XVII – початку XVIII ст. перебувають традиційні для житійного канону феномени мучеництва й чуда, рецепція яких здійснюється у контексті барокової естетики. На нашу думку, звернення поетів Чернігівського літературно-філософського кола другої половини XVII – початку XVIII ст. (архієпископ Лазар Баранович, свтт. Іоан Максимович та Димитрій Туптало) до теми мучеництва зумовлене не лише прагненням зберегти серед сучасників пам’ять про величні подвиги святих, але й спонукати вірян стати на шлях “внутрішнього мучеництва” (термін єпископа Калліста (Уера). – С. Ж.) [5, 126], тобто аскетичного життя.

Архієпископ Іоан Максимович, дотримуючись мартирологічної традиції у зображенні апостольської місії мучеників (відтворення їхньої стоїчної поведінки, увиразнення добровільності життєвого вибору), закликає вірян-сучасників пам’ятати про цей страдницький подвиг і наслідувати його у власному житті (цикл віршів, присвячених св. Діонісію Ареопажіту [9, 22-24]; “Зѣновій” [9, 36-36 зв.]; “Святый апостол Петр” [9, 87 зв.-93]; “Святый великомученик Христов Димитрій” [9, 24-25 зв.]). Однак це наслідування полягає вже не у прийнятті добровільної смерті, а в сумлінній праці та утримуванні від гріха. Отже, автор спрямовує погляд читача у бік внутрішнього, духовного мучеництва – аскези.

Інтерес барокових поетів до трансцендентної природи феномену чуда також обумовлений необхідністю вказати вірянам шлях до духовного вдосконалення. Визначальним для цього феномена, як і для феномена мучеництва, є наслідування Христа, який “початок чудам зробив” (Ів. 2:11), втілення у реальність Його настанови: “Хто вірує в Мене, той учинить діла, які чиню Я...” (Ів. 14:12).

Відтворення на вербальному рівні чудес, вчинених святими (як за життя, так і після упокоєння), у книзі “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” архієпископа Іоана Максимовича переслідує дві мети: справити враження на реципієнта через використання різноманітних засобів поетичної мови і здійснити внутрішній вплив – словом пронести віру у розум і серце людини, вразити її “силою ознак і чудес, силою Духа Божого” (Рим. 15:19). Митець наголошує не на аскетичних подвигах чудотворця, а на його сприйнятті християнами як Божого посланця на землі, оборонця покривджених, щиро віруючих людей: “От начала, доселѣ силен болѣзнь стерти. / Всяку на земли, в морѣ скорій ест помощник, / В бранех, и в всяких бѣдох неложный заступник” [9, 115].

Визначальним для свт. Іоана Максимовича стає моральний сенс чуда – спрямування людської свідомості та волі до вищої мети, що полягає в обоженні своєї природи, та актуалізація у свідомості читача образу Небесного Царства. Святі чудотворці виступають у творах свт. Іоана прикладами

для наслідування у “досягненні моральної досконалості, святості й здатності творити чуда” [8, 228]; вони є ідеалом, наділеним Божою благодаттю у нагороду за пройдений тернистий шлях. Свт. Іоан Максимович пропонує повчальне уподібнення в образі мученика або чудотворця, благочестя якого, відтворене у слові, спрямовується на внутрішній світ людини, що потребує змін.

Аскетична віднова релігійного життя в Україні барокової доби знайшла безпосереднє втілення в агіографічній поезії свт. Іоана Максимовича, представленій у книзі “Алфавит собранный, рифмами сложенный...”. На відміну від агіографів-попередників свт. Іоан обирає за мету не зображення життєвого шляху Отців Церкви, а ілюстрацію провідних засад їх учень. Сучасна поетові людина шукала провідника на шляху аскетичного вдосконалення, що частково забезпечувалося “використанням взірцевих моделей християнської поведінки, втілених у досвіді канонізованих осіб” [4, 217]. Це дозволить читачеві, за авторським задумом, долучитися до містики аскези, зреалізованої у досвіді подвижників, і поступово обрати власну схему аскетичного життя. Архієпископ Іоан Максимович презентує читачеві такі форми аскези, як анахоретство та кінновіальне життя, посилаючись на устами прпп. Антонія та Пахомія Великих: “Безмолвное житіе обще возлюбѣте, / Кром Богословной в ни, з келѣ несходѣте” [9, 7]; “Аггел Божій повелѣ всѣм по волѣ дати, / Постом, правилом братій не отягощати” [9, 87].

Свт. Іоан Максимович, викладаючи у книзі “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” власні аскетичні погляди, переймає досвід багатьох знакових для східної патрології постатей – прп. Сисоя Великого [9, 97-99 зв.], прп. Онуфрія Великого [9, 78 зв.], свт. Іоана Золотоустого [9, 42-42 зв.; 9, 43-43 зв.; 9, 44], прп. Нила Синайського [9, 67 зв.], прп. Пімена Великого [9, 83-85], свт. Василя Великого [9, 16], прп. Іоана Дамаскина [9, 44-46] та ін. Посилаючись на досвід Отців Церкви, митець розкриває сенс любові як ключового етапу на шляху до обоження людини, пропонує читачеві такі засоби дотримання праведного життя, як відчуття безтілесності, відстороненість від гріховного світу, пам’ять про страх Божий, Останній Суд, упокорення Господній волі.

Виявом аскетичних переконань поета-агіографа стає апеляція до “Ліствиці” прп. Іоана Синайського [3], яка, за визначенням прот. Георгія Флоровського, є “систематичним описом нормального монашого шляху” [15, 534], що базується на ідеї послідовності у подвижництві, ідеї ступенів духовного вдосконалення. Власне, тільки три вірші під назвою “Іоан” [9, 40-40 зв.; 9, 42 зв.; 9, 43] безпосередньо презентують настанови прп. Іоана Синайського. Свт. Іоан Максимович концентрує увагу читача на двох щаблях ліствиці – “плач, що чинить радість” (“Слово 7”) [див.: 3, 108 зв.-124] і “лихослів’я та наклепи” (“Слово 10”) [див.: 3, 125 зв.-137 зв.], пов’язаних між собою словами прп. Іоана Ліствичника: “Восход десятыи побѣдивыи, любви дѣлатель есть или плачу” [3, 137 зв.].

Популярність твору прп. Іоана Синайського в Україні барокової доби як вірного та надійного порадики в духовному житті зумовила, на нашу думку, й інтерпретацію форми ліствиці як духовного алфавіту. Поет звертається до алфавітної моделі як засобу композиції літературного твору, визначальної для учительної літератури [див.: 12, 95]. Кожна літера алфавіту презентує у книзі цикл віршів, присвячених Отцям, які уже піднялися сходишками символічної ліствиці до небесної брами цілими і неушкодженими. Отже, утворюється символічний ланцюг: літера алфавіту презентує життя святого; він же, відповідно, постає втіленням певної чесноти як сходишки на шляху духовного зростання християнина.

Керуючись житійним канонам, свт. Іоан Максимович творить у книзі “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” образ святого як репрезентанта найвищого ідеалу – Христа, як взірць для людини, яка прагне до обоження. Поет використовує традиційний для агіографії прийом *imitatio Christi*, зосереджуючись на відтворенні духовного подвигу святого як поетичного втілення найдосконалішого взірця – Сина Божого: “Готов те • ло на раны за Єдина дати, / На подобіє первым вся муки страдати” [9, 101].

Архієпископ Іоан Максимович представляє читачеві різні типи святих (мученики, чудотворці, аскети), проте визначальну роль у справі духовного напучування людства відводить двом образам старця – самітника та авви у кінновіальному монастиреві, які пройшли тернистий шлях випробування власної віри. До першого типу належать образи прп. Антонія Великого [9, 5 зв.-8 зв.], прп. Аммона [9, 5 зв.], прп. Макарія Великого [9, 61 зв.-64 зв.], прп. Єфрема Сирійського [9, 27 зв.-31], прп. Марка Скитського [9, 65], прп. Іоана Синайського [9, 40-40 зв.; 9, 42 зв.; 9, 43] та інших. Образ старця-авви передусім презентовано віршами, що присвячені прпп. Пахомію Великому [9, 86 зв.-87], Євагрію Понтійському [9, 26-26 зв.], Іоану Дамаскину [9, 44-46]. За задумом поета, безпосереднім завданням духовного отця є позбавлення людини впливу грішного світу, відновлення у ній первісного богоподібного образу, що надає їй можливість долучитися божественної благодаті.

Образ святого тлумачиться свт. Іоаном Максимовичем в контексті біблійної алегорії “засвіченого світильника”, якого не можна приховати (Лк. 11:33): “...есте вы свѣтилник, / Или ясная свѣща вложена во свѣщник. / Свѣтилник всѣх во дому сущих просвѣщает, / А самую

храмину в пепел сожигает” [9, 13]. Життєва мета подвижника – відтворення в собі стану “нового Адама” через внутрішнє пізнання, подолання дwonатурності своєї природи: “Аки бы Адам во Рай паки возвратися. / И живяху любезнѣ до кончини жизни, / Дондеже преселись в райскіе отчизни” [9, 45 зв.]. Успішна реалізація цієї мети відкриває людині трансцендентний простір Бога. Поет часто відходить від традиції в зображенні агіографічного персонажа і зосереджується на внутрішніх переживаннях святого, увиразнює окремі риси його характеру у складних ситуаціях, використовує художні засоби, рекомендовані бароковими поетиками (алегорії, ампліфікації тощо). Такий підхід сприяє посиленню індивідуального начала життя і спонукає реципієнта до співучасті та співпереживання святому.

Безперечно наслідування свт. Іоаном Максимовичем життєвого канону в рецепції знакових для нього феноменів мучеництва й чуда і розкритті аскетичної тематики дозволяє розглядати книгу “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” як явище агіографічної культури українського бароко. Бароковий підхід до відтворення образу святого і, щонайперше, розробка нового жанрово-тематичного різновиду – агіографічної поезії – дає підстави до вивчення творчості чернігівського архієпископа Іоана Максимовича як важливого складника українського літературного процесу XVII-XVIII ст.

Список використаних джерел

1. Дмитриев Л.А. Нерешенные вопросы происхождения и истории экспресивно-эмоционального стиля XV в. / Л.А. Дмитриев // АН СССР. Институт русской литературы (Пушкинский дом). Отдел древнерусской литературы. Труды / [отв. ред. Д.С. Лихачев]. – М.-Л. : Наука, 1964. – Т. XX : Актуальные задачи изучения русской литературы XI-XVII веков. – С. 72-89.
2. Довгалевський Митрофан. Сад поетичний / Митрофан Довгалевський ; [пер. В. Маслюк] // Слово многоцінне : хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV-XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI-XVIII століття) / упор. В. Шевчук, В. Яременко. – К. : Аконіт, 2006. – Кн. 4 : Література пізнього Бароко (1709-1798 рік). – С. 226-529.
3. [Іоанн, игумен горы Синайской]. Лѣствица райская / [Іоанн, игумен горы Синайской]. – М., 1647. – 32, [3], 311 арк.
4. Ісіченко Ігор, архієпископ. Аскетична література Київської Русі / Ігор Ісіченко, архієпископ. – Харків : Акта, 2007. – 395, [2] с. – (Харківська школа).
5. Калліст (Уер), єпископ. Внутрішнє Царство / Калліст (Уер), єпископ ; пер. з англ. – К. : Дух і літера, 2003. – 224, [10] с.
6. Крєкотєнь В. Світові сюжети в українській літературі XVII ст. / Володимир Крєкотєнь // Матеріали I українсько-італійського симпозиуму “Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи” (13-16 вересня 1994 р.) / [редкол. : О. Мишанич (відп. ред.) та ін.]. – К. ; Венеція, 1996. – С. 389-402.
7. Крєкотєнь В. І. Українська книжна поезія середини XVII ст. / В.І. Крєкотєнь // Українська поезія: середина XVII ст. / [упор. В.І. Крєкотєнь, М.М. Сулима]. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 5-23. – (Пам’ятки давньої української літератури).
8. Кушлаба М. Образ Миколая-Чудотворця в українській життєвій літературі / Михайло Кушлаба // Антипролог : зб. наук. праць, присвячених 60-річчю члена-кореспондента НАН України Миколи Сулими / [упор. : Ю.В. Пелешенко, Г.М. Нога]. – К. : Стило, 2007. – С. 215-230.
9. Максимович Іоанн. Алфавит собранный, рифмами сложенный... / Іоанн Максимович. – Чернігів : Друкарня Свято-Троїцького монастиря, 1705. – 10, 140, 1 арк.
10. Наливайко Д.С. Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського літературного процесу / Дмитро Сергійович Наливайко. – К. : Дніпро, 1988. – 393, [2] с.
11. Прокопович Феофан. Сочинения / Феофан Прокопович ; [под ред. И.П. Еремина. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – 501, [1] с.
12. Сазонова Л.І. Жанр “вертоградів” у східнослов’янському літературному барокко / Л.І. Сазонова // Українське літературне барокко : зб. наук. праць / [відп. ред. О.В. Мишанич]. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 76-108.
13. Софронова Л. Об анализе литературного произведения эпохи барокко / Людмила Софронова // Советское славяноведение. – 1975. – № 5. – С. 36-46.
14. Українська поезія: середина XVII ст. / [упор. В.І. Крєкотєнь, М.М. Сулима]. – К. : Наукова думка, 1992. – 679 с. – (Пам’ятки давньої української літератури).
15. Флоровский Г. Восточные отцы Церкви / Георгий Флоровский. – М. : АСТ, 2005. – 636, [1] с. – (Philosophy).
16. Baranowicz Łazarz. Lutnia Apollinowa... / Łazarz Baranowicz. – К. : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1671. – 4, 552, 32 s.
17. Baranowicz Łazarz. Zywoty świętych... / Łazarz Baranowicz. – К., 1670. – 8, 404, 14 s.

Summary. The dissertation studies the archbishop Joan Maksymovych book “The Alphabet Gathered and Arranged with the Rhyme...” in the context of Ukrainian baroque hagiographical development taking into consideration its sources and genre-thematic peculiarity. Work of saint Joan Maksymovych examined as a standard of hagiographic poetry in which artistic and aesthetic inheritance of early Christian East and Kievan Russia is transformed in new forms. The individual peculiarities of such phenomena as martyrdom and miracles functioning can be traced in book “The Alphabet Gathered and Arranged with the Rhyme...”, genesis of the ascetic program of artist opens up, the image of Saint is analyzed as the reflection of Baroque anthropology.

Key words: hagiographical poetry, baroque, miracle, martyrdom, ascetic, appearance of saint.

УДК 826801.6; 82-1/-9

Б.П.Иванюк

ПАМЯТЬ ЖАНРА, ПАМЯТЬ О ЖАНРЕ И МЕТАЖАНР

У статті здійснено спробу теоретичного опису жанрової традиції у трьох часових параметрах її існування – минулому, сучасному та майбутньому – і у відповідних їм поняттях – пам'ять жанру, пам'ять про жанр та метажанр.

Ключові слова: жанрова традиція, пам'ять жанру, пам'ять про жанр, метажанр.

Современное гуманитарное сознание находится в коллизии переходного периода, именуемого постмодернизмом, для которого, как для любой кризисной эпохи, характерно повышенное отношение к традиции как категории аксиологической оседлости. Она и стала основным объектом постмодернистской рефлексии, диалогической по своему характеру, равноудаленной как от классического следования, культивирования и консервация традиции, так и от авангардного разрыва с ней.

Выработался и собственный способ диалогического рефлексирования – игра, которая, по суждению Х. Кортасара, “составляет часть современной концепции жизни, лишенной иллюзии и трансцендентности” [2, 151]. Взятая в своей чистой, априорной возможности, постмодернистская игра, по сути, приобрела значение, равновеликое архаическому мифоритуалу. Однако если ритуальное действие обуславливало рефлекторное (дореклексивное) осознание архаическим человеком своей целесообразной встроенности в круговорот мировой жизни, “вовлеченности в сферу закономерного, управляемого определенным порядком, благого” [6, 17] и обеспечивало ему тем самым экзистенциальный “комфорт предрешенности” (П. Вайль, А. Генис), то тотальная и неангажированная постмодернистская игра как симптом зрелого сознания, достигшего своей предельной свободы, обрекает человека на экзистенциальную и “трансцендентальную бесприютность” (Б. Грифцов). Это несходство жизненного самочувствия объяснимо, прежде всего, разным аксиологическим отношением к традиции: мифоритуал (и не только архаический) призван ее охранить, что со временем приводит к ее ороговению, сверхзадача же постмодернистской игры заключается в ее деконструкции. В этом смысле постмодернистскую игру можно назвать навыворотным ритуалом.

Постмодернистская игра обладает и практикующей возможностью метода как модуса репродукции всеобщих связей, и в этом плане игровая соотнесенность всего со всем оказывается также навыворотным отражением мифологического отождествления всего со всем. Миф воспроизводит идею всеединства, вселенского метаморфизма, “универсального оборотничества” (А. Лосев), игра же характеризуется “дурной бесконечностью” (Г. Гегель) вседозволенности, релятивистской невесомостью и трансцендентной пустотой.

В отличие от мифологического сознания, существующего в круговом времени, ритмизованном и измеряемом ритуальными повторами, которые обуславливают чувство родовой причастности человека вселенскому хронотопу, постмодернистское сознание, освоившее модернистский опыт отказа от линейного представления о времени, претендует на транссторическую вездесущность, на свободное обживание любого фрагмента мировой жизни, но всегда сохраняет при этом дистанцированное отношение к любому историческому хронотопу, тем самым обуславливает в человеке чувство “гостевого” присутствия в нем. Это отличие экстраполируется и на традицию: мифоритуальное сознание соблюдает уважительное послушание в отношении к ней, для постмодернистского же она – исходный материал для отстраненного, а тем более, ироничного рефлексирования.